

TREST SMRTI V CELOSVETOVEJ PERSPEKTÍVE A PREDPOKLADY JEHO VÝVOJA

MICHAL GORIŠČÁK

Stupeň, forma, ročník štúdia: PhD., externá, 3.

Študijný program: teória politiky

Konzultant: bez konzultanta

Kľúčové slová: trest smrti, Európska únia, Maastrichtská zmluva, Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd

1 Trest smrti v celosvetovej perspektíve a predpoklady jeho vývoja

Tresty existujú od začiatku existencie ľudstva. Najstarším zákonom upravujúcim trestné činy a tresty je Chamurapiho zákonník, ktorý poslúžil ako vzor pre niektoré európske zákonníky. Hlavným princípom v trestnom práve bola odplata *talio*. Napríklad ak niekto niekoho obvinil z vraždy, ale ho neusvedčil ten, kto ho obvinil, bol usmrtený. Trest smrti sa ukladal za mnohé trestné činy vrátane krádeže (Ivor a kol., 2010, s. 345). Trest smrti bol po tisícročia najvyšším trestom. Bol základným prvkom represívnych systémov, trestov v pravom slova zmysle exemplárnym, ktorý mal jedincov pokladaných za nenapraviteľných a nebezpečných definitívne vyradiť zo spoločnosti. Zabitie páchatel'a bolo morálnym a spravodlivým činom odplaty a zárukou udržania poriadku. V stredoveku uplatňovali všetky európske krajiny hrdelné tresty za širokú škálu zločinov. Pre toto obdobie bolo najčastejším trestom upálenie. Ďalším rozšíreným spôsobom, ktorým sa vykonával trest smrti bolo ukrižovanie. V máji 1791 schválilo francúzske Ústavné zhromaždenie zákon, podľa ktorého všetci odsúdení na trest smrti boli stínaní. V Anglicku bolo oficiálnym spôsobom popravy obesenie okrem toho sa ako spôsob popravy využívalo aj otrávenie. Medzi spôsoby popravy, ktoré sa využívajú aj v súčasnosti, patrí elektrické kreslo, smrtiaca injekcia a zastrelenie. V druhej polovici 20. storočia sa začal rušiť trest smrti a bol nahradený odňatím slobody na pätnásť až dvadsaťpäť rokov alebo na doživotie (Ivor a kol., 2010, s. 348 – 349). V Českej republike bol trest smrti zrušený novelou trestného zákona platnou od 1.7. 1990 a bol nahradený doživotným odňatím slobody (Čapek, 2010, s. 28).

Nepripustnosť trestu smrti je výslovne ustanovená aj v článku 1 a 2 dodatkového protokolu č. 6 k Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd 28. apríla 1983. Postupne bol ratifikovaný členskými štátmi Rady Európy s výnimkou Ruska. Tento protokol ešte pripúšťal výnimku pre prípad vojny alebo bezprostredného nebezpečenstva vojny, ktorá bola odstránená Dodatkovým protokolom č. 13 predloženým na ratifikáciu. Najčastejšie ide o prípady, keď má členský štát Rady Európy vydať na trestné stíhanie osobu do štátu, kde jej hrozí po odsúdení trest smrti (Orosz a kol., 2012, s. 229) Zákaz trestu smrti je vyjadrený aj v ústave SR čl. 15 ods. 3 a 4: „Trest smrti sa nepripúšťa. Podľa tohto článku nie je porušením práv, ak bol niekto pozbavený života v súvislosti s konaním ktoré podľa zákona nie je trestné“. Trest smrti je v Slovenskej republike zrušený absolútne, to znamená, že ho nemožno uložiť ani za činy spáchané v čase vojny alebo bezprostrednej hrozby vojny. Vzhľadom na prijatie Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd a Protokolov na tento Dohovor nadväzujúcich (oznámenie MZV č. 209/1992 Zb.), znovuzavedenie trestu smrti v Slovenskej republike je v súčasnosti vylúčené z dôvodu, že od čl. 1 dodatkového protokolu č. 6 Dohovoru nemožno odstúpiť ani v prípade vojny alebo akéhokoľvek iného verejného ohrozenia štátnej existencie. Napriek pokrokovosti nie je zákaz smrti absolútny. V prípade verejného ohrozenia môže každý štát od tohto Dohovoru odstúpiť, avšak môžu tak urobiť len tie štáty, ktoré sa nestali zmluvnou stranou Protokolu č. 13,

ktorý trest smrti zakazuje absolútne. V súčasnosti však existujú štáty, ktoré nie sú viazané žiadnym z uvedených Protokolov ako už bolo spomínané Rusko alebo sú viazané len Protokolom č. 6 ako to je v prípade Turecka (Čapek, 2010, s. 28).

Pri riešení problematiky trestu smrti sa vyvinuli dva smery : smer za zachovanie trestu smrti t.j retencionizmus, a smer za jeho zrušenie t.j abolicionizmus. Oba smery ponímajú trest smrti z pohľadu právneho, morálneho ale aj filozofického.

Retencionizmus: zdôvodňuje opodstatnenosť trestu smrti nutnosťou ochrany spoločnosti pred páchatelmi najzávažnejších trestných činov. Považuje ho za najspoľahlivejší prostriedok na zneškodnenie nebezpečných páchatel'ov, najmä profesionálnych vrahov. Pripisuje sa mu odstrašujúci účinok. Podľa prieskumov verejnej mienky je väčšina populácie za trest smrti. Doživotný trest poškodzuje osobnosť odsúdeného a pôsobí ako „trest smrti na splátky“.

Abolicionizmus: trest smrti je vážnym zásahom do najvýznamnejšieho základného práva človeka – práva na život. Humánna a demokratická spoločnosť musí byť založená na rešpektovaní života každého jedného jej člena. Podľa tohto smeru má štát používať tie druhy trestov, ktoré nevyhnutne stačia na splnenie účelu. Treba uprednostniť trest, ktorý dostatočne splní účel trestu a ten treba uprednostniť. Argumentom tohto smeru je aj to, že trest smrti je v prípade omylu nenapraviteľný (Ivor a kol., 2010, s. 349 – 350).

Postavenie ľudských práv v právnom poriadku EÚ sa od založenia Európskych spoločenstiev výrazne zmenilo. Maastrichtská zmluva zaviedla pravidlo upevňovať demokraciu a právny štát a rešpektovať ľudské práva a základné slobody. V zmysle čl. F tejto zmluvy došlo k zakotveniu kompetencií vo vzťahu k Európskemu dohovoru o ľudských právach a slobodách: „Únia rešpektuje základné ľudské práva, ktoré zaručuje Európsky dohovor na ochranu ľudských práv a základných slobôd podpísaný v Ríme 4.11.1950 a ktoré vyplývajú z ústavných tradícií členských štátov ako základných princípov práva spoločenstva“. Na základe Charty má každý právo na život a nikto nesmie byť odsúdený na trest smrti ani popravený (čl.2 ods.1 a 2). Toto ustanovenie má svojho predchodcu v Dohovore, na základe ktorého právo každého na život je chránené zákonom a nikoho nemožno úmyselne zbaviť života. Taktiež pramení v Protokole č.6 k Dohovoru, na základe ktorého trest smrti sa zrušuje. Tento trest nemožno nikomu uložiť alebo ho vykonať. Ustanovenia Charty majú rovnaký význam a rozsah ako ustanovenia Dohovoru a jeho protokolu č.6. V kontexte Charty je právo na život zakotvené v čl.2 kým v čl.1 je zakotvené právo na ľudskú dôstojnosť. V medzinárodných dokumentoch v oblasti ľudských práv a tradične práva zoraďujú v závislosti od ich hodnoty. Porovnávajú právo na ľudský život a právo na ľudskú dôstojnosť v Charte je „vyššou kartou“ ľudská dôstojnosť (čl. 1) (Ivor a kol., 2013, s. 94).

Právo na život je prvým kľúčovým ľudským právom, ktoré je spojené s fyzickou podstatou ľudskej existencie. Základným cieľom tohto práva je zabrániť orgánom verejnej moci, aby ho porušovali a to stanovením pravidiel možnosti „použitia smrtiacej sily“ a povinnosťou poskytnúť ochranu. Stanovenie pravidiel umožňujúcich legitimizáciu zabitia človeka sa musí riadiť princípom reštriktívnosti a to sa prejavuje v dôvodoch použitia smrtiacich zbraní a zákaze trestu smrti. Európsky súd pre ľudské práva rozšíril aplikáciu článku 2 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd aj na prípady, keď nedošlo k smrti osoby, ale bola pri použití zbrane orgánmi verejnej moci zranená. V prípade Makaratzis c. Grécko z 20.decembra 2004 išlo o použitie zbrane pri prenasledovaní auta políciou, kde sila použitá políciou bola spôsobilá usmrtiť prenasledovanú osobu (Orosz a kol., 2012, s. 228).

Dňa 26. 7. 2012 sa konala konferencia Survey of the death penalty worldwide- meeting the goals for 2015, kde sa zišli mnohí významní vedeckí odborníci a akademici z radu trestného práva a kriminológie vystupujúci za zrušenie trestu smrti vo svete. Ide o odborníkov nielen z Európy ale aj Afriky, USA, Číny a arabských krajín. Počas konferencie upozornili na historický vývoj, súčasnú situáciu, trendy ukladania a výkonu trestu smrti ako aj plánované moratórium tejto sankcie, ktorú pripravuje OSN na rok 2015. Snaha o zrušenie trestu smrti je považovaná za porušenie jedného zo základných ľudských práv a to práva na život. Touto otázkou sa v súčasnosti zaoberá nielen akademická pôda ale aj verejná mienka. Na druhej strane prichádza k výraznému zosilneniu a rozšíreniu trestu smrti a to na africkom a arabskom území na Strednom a Blízkom východe. Veľký vplyv na nepriaznivý vývoj v týchto regiónoch má historická, náboženská ale aj aktuálna politická nestabilita,

ktorá je v tejto oblasti podporovaná totalitnými praktikami. Účastník tejto konferencie upozornil, že islamské náboženské právo šaria neproklamuje používanie trestu smrti v takom rozsahu a intenzite akého sme toho svedkami už v spomínanej Saudskej Arábii alebo Iráne. V každom prípade nemožno vynechať Indiu, Indonéziu, Japonsko kde sa trest smrti využíva napriek tomu, že politický režim je demokratickejší ako v predchádzajúcom prípade. Z aplikačnej praxi vyplýva, že tam kde sa trest smrti prestal používať pričom v trestnom zákone ostal zachovaný je návrat k nemu takmer vylúčený. Ako príklad je tu možné uviesť Belgicko, kde sa trest smrti naposledy aplikoval v roku 1950 pričom formálne bol zrušený až v roku 1996. V krajinách, kde sa aplikuje trest smrti je zákonom obmedzené právo uložiť ho osobe mladšej ako 18 rokov a tehotným ženám. V prípade Číny, ktorá sa veľmi ťažko vysporadúva s opatreniami na uloženie tohto trestu avšak pod vplyvom medzinárodného spoločenstva bola nútená prijať tieto opatrenia zužujúce aplikovanie trestu smrti na 55 trestných činov. Podľa prof. Ling Yue verejná mienka vzhľadom na dlhú históriu aplikácie trestu smrti naďalej zastáva postoj k jeho zachovaniu. V USA na rozdiel od Číny čoraz viac obyvateľov podporuje myšlienku zrušenia tohto výnimočného trestu. Pripravované moratórium OSN by mohlo poslúžiť ako vhodný prostriedok za zrušenie trestu smrti vo svete (Válková, 2012, s. 219).

Účelom trestu resp. jeho cieľom je odplata, zabránenie v páchaní ďalších zločinov, náprava a zastrašenie. Odporcovia trestu smrti sú toho názoru, že popravu nie je možné použiť za účelom trestu za zabitie, nakoľko tento akt je samotným zabitím. Žiadny systém nedokáže určito a s istotou určiť kto má právo na život a komu možno toto právo odoprieť. Odporcovia trestu smrti požadujú práve z tohto dôvodu globálne zrušenie trestu smrti a to bez výnimky. Popri neúčelnosti je vyzdvihovaná aj jeho nemorálnosť a nezákonnosť. Podľa môjho názoru každý trestný čin by sa mal posudzovať individuálne a trest by mal byť primeraný spáchanému trestnému činu za ktorý páchatel' bude niesť následky svojho konania. Súhlasím s názorom, že trest smrti výrazne zasahuje a potláča ľudské práva a každý človek má právo na život tak, ako mu toto právo vyplýva z Ústavy a medzinárodných dokumentov. Problém vo výkone a aplikovaní trestu smrti vidím v tom, že sa môže stať či už nedopatrením, alebo nesprávnym vyhodnotením dôkazov, že sa tento trest vykoná na osobe, ktorá trestný čin, za ktorý bola odsúdená nespáchala. Výkon tohto trestu je nenapraviteľný to znamená, že omyl v tomto prípade je neprípustný. Ako sme tomu svedkami tieto tresty sa v určitých krajinách aplikujú obzvlášť neľudským spôsobom a preto je aspoň na zamyslenie či takéto zákonom povolené konanie je najvhodnejším trestom. Myslím si, že ak by sa aplikovali iné primerané tresty napr. doživotný trest odňatia slobody malo by to väčší postih pre páchatel'a, ktorý by v tomto prípade musel čeliť následkom svojho konania. Koniec koncov trest smrti je pre páchatel'a akýmsi „vykúpením“.

Literatúra:

- ČAPEK, J.: Zrušení trestu smrti ve světle judikatury ESLP. In: Trestní právo, 2011, 10, s. 42 – 46.
- IVOR, J a kol.: Trestné právo hmotné. Všeobecná časť. 2. vyd. Bratislava: IURA EDITION 2010. 532 s.
- IVOR, J a kol.: Trestné právo Európskej únie a jeho vplyv na právny poriadok Slovenskej republiky, 1. vyd. Žilina: EUKÓDEX 2013. 888 s.
- OROSZ, L. a kol.: Základy teórie konštitucionalizmu. 2. vyd. Bratislava: EUKÓDEX 2012. 54 s.
- VÁLKOVÁ, H.: Trest smrti v celosvetovej perspektíve: súčasná situácia a pravdepodobný vývoj v prístích letech. In: Trestnéprávna revue, 2012, 9, s. 14 – 17.